

שיטת רבי יהודה הנשיא באיסור מלאכה בשבת ובמלאכת המשכן

מאת: משה צבי פולין

מקובל אצל רוב הלומדים של"ט המלאכות האסורות בשבת מבוססות על מלאכת המשכן. ברצוני לנתח את השקלא ותריא בכמה סוגיות במסכת שבת העוסקות בענין הזה ולהראות שרבי יהודה הנשיא דווקא דחה את הקשר בין המלאכות האסורות בשבת ומלאכת המשכן. כתוב במשנה:

אבות מלאכות ארבעים חסר אחת הזורע והחורש והקוצר והמעמר הדש והזורה הבורר הטוחן והמרקד והלש והאופה הגוזז את הצמר המלבנו והמנפצו והצובעו והטווה והמיסך והעושה שתי בתי נירין והאורג שני חוטין והפוצע ב' חוטין הקושר והמתיר והתופר שתי תפירות הקורע ע"מ לתפור שתי תפירות הצד צבי השוחטו והמפשיטו המולחו והמעבד את עורו והמוחקו והמחתכו הכותב שתי אותיות והמוחק על מנת לכתוב שתי אותיות הבונה והסותר המכבה והמבעיר המכה בפטיש המוציא מרשות לרשות הרי אלו אבות מלאכות ארבעים חסר אחת.^א

האמוראים שאלו שתי שאלות על המספרים במשנה זו עד שהם ניתחו את רשימת המלאכות עצמן: האחת, במפורש, "מנינא למה לי"^ב והשניה בעקיפין, מנינא לאפוקי מאי?^ג. על השאלה הראשונה תירץ "רבי יוחנן: שאם עשאן כולם בהעלם אחד - חייב על כל אחת ואחת".^ד ועל השאלה השניה תירצה סתמא דגמרא:

'אלו אבות מלאכות' אלו לאפוקי מדרבי אליעזר, דמחייב על תולדה במקום אב.
'חסר אחת' לאפוקי מדרבי יהודה, דתניא: רבי יהודה מוסיף את השובט והמדקדק.

^א שבת פ"ז מ"ב, ובגמ' בדף עג.
^ב שם עג:
^ג שם עה: השאלה לא נשאלה.
^ד שם עג:

הרב משה צבי פולין הוסמך להוראה ע"י הרה"ג חיים קרייזווירטה ז"ל וראשי הישיבה בביהמ"ד לתורה בשיקאגו (היום בסקוקי). הוא שימש ברב בכמה קהילות בארה"ב ולבסוף במרכז היהודי קינגסוויי בברוקלין לעשרים וארבע שנים. הוא נבחר ע"י חבריו לנשיא הסתדרות הרבנים באמריקה. היום הוא גר בירושלים והוציא שלושה ספרים על הרמב"ם.

אמרו לו: שובט - הרי הוא בכלל מיסך, מדקדק - הרי הוא בכלל אורג.^ה

עוד שאלה שאלו האמוראים על המשנה הזו, אולם היא לא נמצאת בסוגיא העוסקת במשנה אלא כמה פרקים קודם: "הדור יתבי וקמיבעיא להו: הא דתנן אבות מלאכות ארבעים חסר אחת כנגד מי?"^ו ותירצו האמוראים: "אמר להו רבי חנינא בר חמא: כנגד עבודות המשכן".^ז זהו המקור לקשר בין איסור ל"ט מלאכות בשבת ומלאכת המשכן. והאמורים המשיכו לחפש יסוד למקור הזה:

אמר להו רבי יונתן ברבי אלעזר כך אמר רבי שמעון ברבי יוסי בן לקוניא: כנגד מלאכה מלאכתו ומלאכת שבתורה - ארבעים חסר אחת. בעי רב יוסף: (בראשית לט, יא) ויבא הביתה לעשות מלאכתו ממנינא הוא, או לא? - אמר ליה אביי: וליתי ספר תורה ולימני! מי לא אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: לא זזו משם, עד שהביאו ספר תורה ומנאום. אמר ליה: כי קא מספקא לי - משום דכתיב (שמות לו, ז) והמלאכה היתה דים ממנינא הוא, והא - כמאן דאמר לעשות צרכיו נכנס, או דילמא: ויבא הביתה לעשות מלאכתו ממנינא הוא, והאי והמלאכה היתה דים - הכי קאמר: דשלים ליה עבידתא? תיקו.^ח

הדיון הזה תמוה. מה עניין מלאכה מלאכתו ומלאכת דווקא לעניין שבת? לכל הפחות, הדיון הזה מראה שהקשר בין מלאכה מלאכתו ומלאכת ואיסור מלאכה בשבת הוא קשר רדוד.

ועוד, יותר תמוה, המלים מלאכה מלאכתו ומלאכת אינן נמצאות בתורה שלושים ותשע פעמים. עיון במחשב מראה שהמילה מלאכה נמצאת שלושים וחמש פעמים, מלאכתו חמש פעמים, ומלאכת עשרים ושלוש פעמים. יש לציין שלמרות הצעת אביי: "וליתי ספר תורה ולימני! מי לא אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: לא זזו משם, עד שהביאו ספר תורה ומנאום," הגמרא לא אמרת שמנאום ומצאו מנין המלים ארבעים חסר אחת. אדרבא, מכיון שהמשיכו לשאול אם "ויבא הביתה לעשות מלאכתו" ועל "והמלאכה היתה דים" מנויים בסכום ארבעים חסר אחת מראה שלא מצאו מנין המלים בדיוק ארבעים חסר אחת.

אמנם, הסוגיא הזו ממשיכה לדון בקשר איסור מלאכות בשבת ומלאכת המשכן, הפעם בציטוט ברייתא:

תניא כמאן דאמר כנגד עבודות המשכן, דתניא: אין חייבין אלא על מלאכה שכיוצא בה היתה במשכן, הם זרעו - ואתם לא תזרעו, הם קצרו - ואתם לא תקצרו, הם

^ה שם עה:
^ו שם מט:
^ז שם.
^ח שם.

העלו את הקרשים מקרקע לעגלה - ואתם לא תכניסו מרשות הרבים לרשות היחיד. הם הורידו את הקרשים מעגלה לקרקע - ואתם לא תוציאו מרשות היחיד לרשות הרבים, הם הוציאו מעגלה לעגלה - ואתם לא תוציאו מרשות היחיד לרשות היחיד. מרשות היחיד לרשות היחיד, מאי קא עביד? - אביי ורבא דאמרי תרוויהו, ואיתימא רב אדא בר אהבה: מרשות היחיד לרשות היחיד דרך רשות הרבים.

יש לציין שההוכחה הזו היא מברייטא. הברייטות הן דברי תנאים שהוציא רבי יהודה הנשיא מן המשנה. כנראה, אם כן, רבי יהודה הנשיא לא קבל קשר בין איסור מלאכה בשבת ומלאכת המשכן. לקמן נראה שסוף כל סוף גם האמוראים הבינו שאין קשר בין איסור מלאכה בשבת ומלאכת המשכן.

בהמשך לתשובת רבי יוחנן לשאלה הראשונה על המשנה, מנינא למה לי, מצאנו הסבר בעוד מאמר בתחילת הפרק הזה:

חילוק מלאכות מנלן? אמר שמואל: אמר קרא (שמות לא, יד) מחלליה מות יומת - התורה רבתה מיתות הרבה על חילול אחד. האי במזיד כתיב! אם אינו ענין למזיד, דכתיב (שמות לה, ב) כל העשה [בו] מלאכה יומת - תנהו ענין לשוגג, ומאי יומת - יומת בממון. ותיפוק ליה חילוק מלאכות מהיכא דנפקא ליה לרבי נתן, דתניא, רבי נתן אומר: (שמות לה, ג) לא תבערו אש בכל משבתיכם ביום השבת, מה תלמוד לומר? לפי שנאמר (שמות לה, א) ויקהל משה את כל עדת בני ישראל אלה הדברים וגו' ששת ימים תעשה מלאכה. דברים, הדברים - אלה הדברים - אלו שלשים ותשע מלאכות שנאמרו למשה בסיני. יכול עשאן כולן בהעלם אחד אינו חייב אלא אחת - תלמוד לומר (שמות לד, כא) בחריש ובקציר תשבת. ועדיין אני אומר: על חרישה ועל הקצירה - חייב שתיים, ועל כולן אינו חייב אלא אחת! תלמוד לומר: לא תבערו אש, הבערה בכלל היתה, ולמה יצאת - להקיש אליה, ולומר לך: מה הבערה שהיא אב מלאכה וחייבין עליה בפני עצמה - אף כל שהוא אב מלאכה חייבין עליה בפני עצמה.^ט

דרך אגב, האמוראים הסבירו איך הגיעו חז"ל למנין ארבעים חסר אחת, דהיינו, סמכו על הדרשה אלה הדברים. לכל הפחות דרשה זו, בניגוד לדרשות מלאכה מלאכתו מלאכת,

^ט לא מצאתי שום מקור לברייטא זו חוץ מן הגמרא שהבאנו. שם.

^{יא} שם ע. וע"ע בחומש תורה תמימה שהביא את הירושלמי שבת פ"ז ה"ב [בדף ט טור ב]: אלה הדברים דבר דברי דברים מיכן לאבות ולתולדות ר' חנינא דציפורין בשם ר' אבהו אל"ף חד למ"ד תלתין ה"א חמשה דבר חד ודבר' תריי מיכן לארבעים חסר אחת מלאכות שכתוב בתורה רבנין דקיסרין אמרין מן אתרה לא חסרה כלום אל"ף חד למ"ד תלתין ח' תמניא לא מתמנעין רבנן דרשין בין ה"א לחי"ת. ההסבר הוא שאותיות גרוניות, אהח"ע, מתחלפות. ולכן ה"א וחי"ת מתחלפות.

נמצא על מקרא שמדבר בעניין שבת. אולם, גם דרשה זו מעוררת שאלה: האם באה הדרשה קודם וזו"ל טרחו למצוא שלושים ותשע מלאכות? או דילמא, חז"ל בדקו ומצאו שיש שלושים ותשע מלאכות וטרחו למצא דרשה לאשר את דבריהם?

סוף סוף, גם האמוראים בניתוחם את המשנה שלנו הבינו שאי אפשר למצוא קשר בין ל"ט המלאכות האסורות בשבת ומלאכת המשכן. כבר בניתוח הראשון נראה שאין קשר בין המשנה ומלאכת המשכן. הגמרא מבקרת את סדר המשנה:

הזורע והחורש. מכדי, מכרב כרבי ברישא, ליתני חורש, והדר ליתני זורע! תנא בארץ ישראל קאי, דזרעי ברישא והדר כרבי.²¹

לו היו למלאכות האסורות בשבת קשר עם מלאכת המשכן, לא הייתה סתמא דגמרא מתרץ "תנא בארץ ישראל קאי".

אותה סוג תשובה רואים אנחנו בעוד אחד מניתוחי המשנה:

והלש והאופה. אמר רב פפא: שבק תנא דידן בישול סממנין דהוה במשכן, ונקט אופה! - תנא דידן - סידורא דפת נקט.²²

הגמרא הייתה יכולה לתרץ שמדובר באפיית לחם הפנים. מכיוון שלא תירצה כך משמע שמדובר בסתם אפייה שלא לצורך המשכן. ובסוף הסוגיא מנתחים האמוראים את מלאכת שחיטה.

והשוחטו. שוחט משום מאי חייב? רב אמר: משום צובע, ושמואל אמר: משום נטילת נשמה. משום צובע אין, משום נטילת נשמה לא? אימא: אף משום צובע. אמר רב: מילתא דאמרי - אימא בה מילתא, דלא ליתו דרי בתראי וליחכו עלי. צובע במאי ניחא ליה - ניחא דליתווס בית השחיטה דמא, כי היכי דליחזוהו אינשי וליתו ליזבנו מיניה.²³

גם רש"י וגם התוספות דחקו לפרש כונת הקושיא שהרי שחיטה ממלאכות החשובות במשכן. לכן פירש רש"י, "למה לי בהו שחיטה, בחניקה נמי סגי".²⁴ ולפי התוספות: "לאו אשוחט דמתני' קאי דההוא פשיטא דלא הוי אלא משום נטילת נשמה דצובע תנן בהדיא במתני' אלא אשוחט דעלמא קאי".²⁵

מכל אלה הקושיות והתירוצים בניתוח האמוראים את המשנה, רואים אנו איך הראו שלפי רבי יהודה הנשיא אין קשר בין מלאכת המשכן ובין רשימת המלאכות האסורות

²¹ שם עג:

²² שם עד:

²³ שם עח-:

²⁴ רש"י בד"ה שוחט, שם עה.

²⁵ תוד"ה שוחט, שם.

בשבת שבמשנה.

ואף דמצינו במשנה (שבת קג.) דהביא רבי דברי ר' יוסי דכן למד ממלאכת המשכן:

הכותב--בין בימינו בין בשמאלו, בין משם אחד בין משני שמות, בין משני סמיונות,
בכל לשון--חייב. אמר רבי יוסי, לא נתחייבו שתי אותות אלא משום רושם, **שכך**
היו רושמיין על קרשי המשכן, לידע איזה הוא בן זוגו.

עי' בפיה"מ לרמב"ם (שם) דזה דעת רבי ורבנן פליג עליה. וסתמא דמשנה דאין
רושם אב בפני עצמה אלא תולדה וכן פסק הרמב"ם להלכה. (יא:ז)
אבל למלאכת מושיט היא סתמא דמשנה (צו.) דכן לומדים מהמשכן:

כיצד: שתי כצוצריות זו כנגד זו ברשות הרבים, המושיט והזורק מזו לזו--פטור. היו
שתייהן בדייטי אחת--המושיט חייב, והזורק פטור: **שכן הייתה עבודת הלויים**; שתי
עגלות זו אחר זו ברשות הרבים--מושיטין את הקרשים מזו לזו, אבל לא זורקין.
חולית הבור והסלע, שהן גבוהין עשרה ורוחבן ארבעה--הנוטל מהן והנותן על גבן,
חייב; פחות מכן, פטור.

אבל הרי פסק הרמב"ם (יב:י) דאין מושיט אלא תולדה¹⁷ ולכן בכלל צ"ע הא דלמדו
מעבודת הלויים. ועי' בפני יהושע (צו)

יש לתמוה כיון דלמעלה מי' פשיטא לן טובא דמקום פטור הוא, אם כן מאי מהני האי
טעמא דקאמר שכך היתה עבודת הלויים ומש"ה מחייב משום דהוה בעבודת המשכן,
דאטו מי לא אשכחן נמי במשכן ענין הוצאה וזריקה מרה"י לרשות היחיד אחר או
לכרמלית או למקום פטור וכה"ג במעביר אפ"ה פטור כיון דלא הוי מלאכה כלל
בענין זה וא"כ ה"נ דכוותיה. וכתבתי שם **דשאני הכי במושיט כיון דלא אשכחן**
בעבודת הלויים בבני מררי שהיא מעבודת משא מלאכה אחרת כ"א מלאכת
הושטת הקרשים מעגלה לבד אלמא דהושטה אקרי מלאכה דלא דמי למוציא
ומעביר דאמרינן דלמעלה מי' מקום פטור היא משום דעיקר תשמיש אדם ברה"ר
בהוצאה והעברה אינו אלא למטה מעשרה כשמוציא ביד או בתוך חיקו מה שא"כ
לענין הושטה היו אפכא דעיקר הושטה היינו ממקום גבוה למקום נמוך או אפכא.

ונראה על פי דבריו דהמשנה לא בא ללמד ממעשה הלויים אלא מה נחשב מעשה
חשובה לכללה בתוך מלאכת הוצאה¹⁸ אבל לא למד רבי הל"ט מלאכות מהמשכן. ובזה
מבואר גם כן דחייב רבי במשנה (צב.) אף המוציא בשמאל או על כתיפו "שכן משא בני קהת."

¹⁷ וכן דעת תוס' ב. ד"ה פשט ועי' בתוספתא פרק א ופליג הרמב"ן (עג:) על פי הירושלמי ז:ב
ויש מפרשים דמחלוקת בבלי וירושלמי היא

¹⁸ עי' ב"ק ב. ובתוס' שם ובתוס' שבת צו: בגרסאות על "דבמשכן חשיבי"